

Ks. Mariusz Szmajdziński

mar.szmaj@hoga.pl

„GDY LEW ZARYCZY...” (AM 3,8).
OBRAZ LWA W KSIĘDZE AMOSA

“A LION HAS ROARED...” (AMOS 3:8).

THE LION IMAGERY IN THE BOOK OF AMOS

STRESZCZENIE

SŁOWA KLUCZE

Lew jest nazywany królem zwierząt. Jego wygląd, dostojne ruchy i gwałtowność w zabijaniu pozostawiły głębokie ślady w ludzkim umyśle. Lwy występują także w Starym Testamencie, gdzie m.in. są wspomniane ze względu na ich siłę (2 Sm 1,23), śmiałość (2 Sm 17,10), drapieżność (Ps 7,2) czy zwinność (Ps 10,9). Pojawiają się one zarówno w dosłownym, jak i metaforycznym sensie. „Król zwierząt” jest także bardzo często przywoływany dla opisanego YHWH i Jego potęgi. Jest szczególnie obecny w księgach prorockich (Iz 5,29; 31,4; 38,13; Jr 25,38; 49,18-19; Oz 5,14; 13,7; Lm 3,10-11). W Księdze Amosa jest sześć wzmianek o tym drapieżnym zwierzęciu (Am 1,2; 3,4.8.12; 5,19). Prorok porównuje Boga do lwa i ta metafora pozwala mu przekazać następujące przesłanie: (1) relację pomiędzy Bogiem i prorokiem, (2) zapowiedź

Księga Amosa;
lew; obraz Boga;
fauna ST; kara

kary i jej grozę. Bóg przemówił, i dlatego prorok mówi (Am 3,8). Stąd pierwsze znaczenie obrazu, w którym pojawia się lew, dotyczy Boga i proroka – YHWH i Jego posłańca (rzecznika). Amos używa metafory ryku lwa, aby zobrazować Boży głos, który dociera do wszystkich ludzi (Am 1,2). Drugim przesłaniem jest nieuniknioność Bożej kary – w taki sam sposób jak lew pożera swoją ofiarę, YHWH ukarze zbrodnie Izraela, a Izraelici nie będą w stanie uciec (Am 3,4.12; 5,19).

ABSTRACT

The lion is known as the “king of beasts”. Its physical appearance, its strength, dignified movements and fierceness in killing have all left a deep impression upon the human mind. Not surprisingly, lions are mentioned in the Bible for their might (2Sam 1:23), boldness (2Sam 17:10), ferocity (Ps 7:2) and craftiness (Ps 10:9). Biblical leonine references occur in both literal and metaphorical usage. A “king of beasts”-type image is very often used to describe YHWH and His power, especially in the Prophets (Isa 5:29; 31:4; 38:13; Jer 25:38; 49:18-19; Hos 5:14; 13:7). Additionally, there are six mentions of the lion in the Book of Amos (Amos 1:2; 3:4,8,12; 5:19). There the prophet compares God to a lion, a word-picture which allows him to convey two core themes: First, the image serves to elucidate the relationship between God and the prophet – YHWH and His messenger. Amos achieves this through the metaphor of hearing the roar of the lion, an image of God’s voice, which in reality is heard by all people (Amos 1:2). Secondly, Amos heralds the coming punishment and its terror. God

KEYWORDS

the Book of Amos; lion; image of God; fauna of the OT; punishment

himself has spoken, and thus the prophet speaks (Amos 3:8). The key message of this second lion image in Amos is the inevitability of God's punishment: in the same way that a lion devours its prey, YHWH will punish the crimes of Israel, and the Israelites will not be able to run from Him (Amos 3:4,12; 5:19).

„Siła nie do opanowania, majestatyczny sposób poruszania się oraz budzące grozę ryczenie «króla zwierząt» – oto właściwości, które sprawiły, że lew imponował człowiekowi od najdawniejszych czasów. Wierzone, że jego natura ma coś wspólnego z samym ogniem. Z jego oczu promieniował jakby żar rozpalonego słońca, połączony ze zwierzęcą siłą”. Tak scharakteryzował lwa w swoim słowniku Manfred Lurker¹. Istotnie, lew od najdawniejszych czasów jest nazywany królem zwierząt. Jego wygląd, a także siła, zwinność i dzikość w zabijaniu ofiary dodawały mu majestatycznej powagi, która zapadła głęboko w ludzkiej świadomości. W związku z tym lew zawsze był symbolem zarówno mocy, jak i groźącego niebezpieczeństwa. Największą emocją, jaką on budził w sercu człowieka, był strach, ponieważ stanowił namacalne wręcz zagrożenie, tym groźniejsze, że bardzo często atakujące z zasadki. Wystarczył sam ryk owego królewskiego zwierzęcia, słyszany ze znacznej odległości, a już panował dookoła strach, o czym świadczą słowa proroka Amosa: „Gdy lew zaryczy, kto się nie ulęknie” (Am 3,8a)².

¹ Por. Lurker, „Lew”, 111.

² Zob. także: Hi 4,10; Ps 22,14; 104,21; Prz 19,12; 28,15; Jr 2,15.30; Ez 22,25; Oz 11,10; Za 11,3.

1. LEW JAKO SYMBOL SIŁY, WŁADZY I NIEPRZYJACIÓŁ – KONTEKST BIBLIJNY

W starożytnych wierzeniach lew był identyfikowany ze Słońcem, a także „umieszczono” go na niebie w postaci gwiazdnej konstelacji³. Liczne świadectwa archeologiczne (epi- i ikonograficzne) starożytnego Bliskiego Wschodu potwierdzają, że ten drapieżnik był także symbolem ziemskiej władzy królewskiej. Dostarczają one dowodów, że król zwierząt pojawiał się jako symboliczny motyw w kulcie i wierzeniach religijnych oraz w oznaczeniu władzy króla bądź jakiejś ważnej osoby⁴. Nic więc dziwnego, że przedstawienia lwa znalazły się także w świątyni Salomona (1 Krl 7,29.36; 10,19.20), a także w Ezechielowej wizji nowej świątyni (Ez 41,19). Lew posłużył również jako wyobrażenie wrogów. Częstym motywem w ikonografii starożytnego Bliskiego Wschodu jest obraz tych drapieżników, które atakują i rozszarpują swoją zdobycz, względnie są one przedstawione, gdy na nie się poluje⁵.

W tekstach biblijnych również można spotkać wiele wzmianek dotyczących lwów⁶. Przede wszystkim zwraca uwagę fakt, że w języku hebrajskim na oznaczenie lwa można wyliczyć aż

³ Tak było przykładowo w starożytnym Egipcie. Por. Strawn, *What is Stronger*, 200-206.

⁴ Szczególne znaczenie w tym przypadku ma pieczęć znaleziona w Megiddo. Jest na niej wyobrażenie ryczącego lwa wraz z napisem: *lšm' 'bd jrb 'm* „(należące) do Szema, sługi Jeroboama”. Por. King, *Amos*, 129.

⁵ To ukazywanie siły i waleczności zostało wykorzystane w ornamentyce pałacowej władców bliskowschodnich. Wizerunek lwa zdobił ściany i bramy pałaców, a nawet trony, np. słynna scena „Polowanie na lwy” z pałacu Assurbanipala w Niniwie (VII wiek przed Chrystusem). W ten sposób ukazywano potęgę panowania władcy, choć niewykluczone, że lwy były tam umieszczone jak amulety ochronne.

⁶ Na temat występowania motywu lwa w ST, zob.: Ryken –Wilhoit –Longman III, „Lew”, 422-423; Cocagnac, „Il leone”, 397-403; Borowski, „Lion”, 669-670; Wajda, *Szkice z biblijnego zwierzyńca*, 114-115, 143-145.

osiem terminów, które występują w ST: *ʾāri* (35 razy), *ʾaryē^h* (45 razy), *gôr/gûr* (9 razy), *kapîr* (31 razy), *lābî/lābîyā'* (12 razy), *layiś* (3 razy), *śahal* (7 razy), *śahaş* (2 razy). Nie jest łatwo oddać precyzyjne znaczenie poszczególnych rzeczowników. Bez wątplenia rzeczownik *kapîr* oznacza młodego lwa, czyli lwiątko, a *gûr* (*gôr*) – jego młode. Pozostałe terminy oznaczają po prostu lwa. Wszystkich wystąpień rzeczowników z tej grupy semantycznej jest blisko 150⁷. W polu semantycznym tych hebrajskich pojęć najczęściej pojawiają się następujące słowa: (1) czasowniki: *ʾakal* ('pożerać' – Lb 23,24; 1 Krl 13,28; Iz 11,7), *tārap* ('rozszarpać' – Pwt 33,20; Mi 5,7; Ps 17,12), *nākāh* ('uderzyć', 1 Sm 17,36; 1 Krl 20,36; Jr 5,6), *śā'ag* ('ryczeć' – Sdz 14,5; So 3,3; Ps 22,14) oraz (2) rzeczowniki: *terep* ('zdobycź' – Rdz 49,9; Na 2,13; Ps 104,21), *śēn* ('zab' – Jl 1,6; Ps 57,5; Hi 4,10).

W ST lwy stanowiły cel polowań lub chęć pokazania niezwykłych czynów. Były one zabijane przez silnych i zręcznych

⁷ Zob. *ʾāri*: Lb 23,24; 24,9; Sdz 14,5.18; 1 Sm 17,34.36.37; 2 Sm 1,23; 23,20^(Q); 1 Krl 7,29(2x).36; 10,19.20; 2 Krl 17,25.26 1 Krn 11,22; 2 Krn 9,18.19; Ps 22,17; Prz 22,13; 26,13; 28,15; Pnp 4,8; Iz 38,13; Jr 50,17; 51,38; Lm 3,10^(Q); Ez 19,2.6; 22,25; Am 3,12; 5,19; Na 2,12; So 3,3; *ʾaryē^h*: Rdz 49,9(2); Pwt 33,22; Sdz 14,8.9; 2 Sm 17,10; 23,20^(K); 1 Krl 13,24(2).25.26.28(2); 20,36; 1 Krn 12,9; Hi 4,10; Ps 7,3; 10,9; 17,12; 22,14.22; Koh 9,4; Iz 11,7; 15,9; 21,8; 31,4; 35,9; 65,25; Jr 2,30; 4,7; 5,6; 12,8; 49,19; 50,44; Lm 3,10^(K); Ez 1,10; 10,14; Oz 11,10; Jl 1,6; Am 3,4.8; Mi 5,7; Na 2,12(2x).13; *gôr/gûr*: Rdz 49,9; Pwt 33,22; Ez 19,2.3.5; Lm 4,3; Na 2,12.13; *kapîr*: Sdz 14,5; Hi 4,10; 38,39; Ps 17,12; 34,11; 35,17; 58,7; 91,13; 104,21; Prz 19,12; 20,2; 28,1; Iz 5,29; 11,6; 31,4; Jr 2,15; 25,38; 51,38; Ez 19,2.3.5.6; 32,2; 38,13; 41,19; Oz 5,14; Am 3,4; Mi 5,7; Na 2,12.14; Za 11,3; *lābî/lābîyā'*: Rdz 49,9; Lb 23,24; 24,9; Pwt 33,20; Hi 4,11; 38,39; Ps 57,5; Iz 5,29; 30,6; Ez 19,2; Oz 13,8; Jl 1,6; Na 2,12.13; *layiś*: Iz 30,6; Hi 4,11; Prz 30,30; *śahal*: Oz 5,14; 13,7; Ps 91,13; Hi 4,10; 10,6; 28,8; Prz 26,13; *śahaş*: Hi 28,8; 41,26. Szczegółowe studium tych rzeczowników przeprowadza: Strawn, *What is Stronger*, 293-327 (choć opuszcza omówienie terminu *śahaş*). LXX konsekwentnie tłumaczy te wszystkie terminy przez *ho leōn* ('lew') lub *holhē skymnos* ('lwiątko'). Do nielicznych wyjątków należy Oz 5,14 i 13,7, gdzie *śahal* przetłumaczono przez *panthēr*, oraz Iz 15,9, gdzie zamiast rzeczownika pospolitego jest imię własne – *Ariēl*.

wojowników: Samsona (Sdz 14,6), Dawida (1 Sm 17,34-36) czy Benajasza (2 Sm 23,20). Lwy pożerały ludzi, jak na przykład nieznanego proroka (1 Krl 13,24; 20,36). Bóg karał mieszkańców Samarii przez zesłanie na nich tych drapieżników, aby dokonywały spustoszenia (2 Krl 17,25). Ponadto można odnaleźć odniesienia do praktyk łowieckich (Ez 19,4) albo kary śmierci przez rzucenie na pożarcie lwom (Dn 6,17-25).

Obok tych narracyjnych wzmianek lew występuje w ST w użyciu figuratywnym, ponieważ jego nieposkromiona siła umieszczała go pomiędzy światem rzeczywistym a nadprzyrodzonym (mitycznym i poetyckim). Jest on wspomniany w kontekście swojej siły (2 Sm 1,23), odwagi (2 Sm 17,10), drapieżności (Ps 7,3), przebiegłości (Ps 10,9), a także poczucia własnej pewności i bezpieczeństwa (Prz 28,1). Jego paszcza, zęby czy pazury pojawiają się w metaforach na określenie rzeczywistości lub zdarzeń budzących strach (Jl 1,6; Ps 22,14; 58,7). Obce narody, które występowały przeciwko Bogu, jak i Jego ludowi, są porównywani do tych drapieżników (Iz 5,29; Ez 22,25; Ps 17,12; Hi 4,10-11). Lew jest bowiem odpowiednim obrazem nieprzyjaciela, ponieważ ten, kto bezpośrednio spotyka to zwierzę, jest absolutnie bezbronny wobec jego siły. Nadzieję na ocalenie może mieć w takim przypadku jedynie silniejszy, względnie ten, kto znajduje u takiej osoby ochronę. W takiej właśnie roli skutecznego obrońcy jest ukazany sam Bóg. To On powstrzymuje atak lwów, zwłaszcza gdy człowiek z ufnością zwraca się do Niego (1 Sm 17,37; Ps 22,22; 124,6; Dn 6,6.23). Dlatego człowiek modli się żarliwie o wybawienie od wrogów, aby nie został przez nich rozszarpany jak przez lwa (Ps 7,2-3). Przykłady takich modlitw są obecne przede wszystkim w Psalmach (10,9; 17,12; 22,14.22; 35,17; 57,5; 58,7).

Nie brak także obrazów, w których to właśnie Bóg jest ukazany jako lew, zwracający się przeciwko Izraelowi⁸. Wówczas

⁸ Lew jest zwierzęciem, które jest najczęściej przywoływane jako metafora, gdy jest mowa o działaniu YHWH. Por. Wajda, *Szkice z biblijnego zwierzyńca*, 143-145.

jest wyrażana prawda, że YHWH, który wybawia swój lud od lwów, czyli nieprzyjaciół, może również wymierzyć mu karę, zadając bolesną ranę, rozszarpując, a nawet zabijając. Takie obrazy pojawiają się w księgach prorockich (Iz 5,29; 31,4; 38,13; Jr 25,38; 49,18-19; Oz 5,14; 13,7; Lm 3,10-11), w tym także w Księdze Amosa⁹. Rozpoczyna on swoje proroctwo od przywołania obrazu ryczącego lwa (Am 1,2), a ponadto jeszcze w czterech innych miejscach swojej księgi przywołuje to zwierzę: Am 3,4.8.12; 5,19. Prezentowany artykuł stanowi analizę tych tekstów oraz omówienie odniesienia przywołanych obrazów do Boga, a także misji Amosa jako proroka.

2. KSIĘGA AMOSA

Z bogatego słownictwa na oznaczenie lwa w ST Amos wybrał jedynie trzy rzeczowniki: *’ārî* (Am 3,12; 5,19), *’arjē^b* (Am 3,4.8) i *kəpîr* (Am 3,4). Ponadto prorok używa czasownika *šā’ag* w podstawowym znaczeniu, dzięki czemu ukazuje on YHWH, nawiązując do czynności króla zwierząt (Am 1,2).

Amos znał niebezpieczeństwo, jakie stwarzały te drapieżne zwierzęta, ponieważ bez wątpienia doświadczył go bezpośrednio. Był bowiem pasterzem (Am 1,1; 7,14-15). Niewykluczone więc, że sytuacja, o której wspomina w Am 3,12, była mu znana z autopsji. Ponadto, treść księgi, a zwłaszcza Am 1,3-2,5, pokazuje, że Amos był dobrze zaznajomiony z geografią, historią i zwyczajami narodów ościennych. Jest bardzo możliwe, że znał on również ich wierzenia i religijne zwyczaje, a więc także symbolikę lwa w wyobrażeniu ich bóstw i władców.

2.1. Am 1,2

wayyō’mar YHWH miššājôn yiš’ag ūmîrūšālaïm yittēn qôlô wə’āblū na’ôṭ hārô’îm wayābēš rōš hakkarmel – „Powiedział: «YHWH

⁹ Por. Klingbeil, „Animal Imagery”, 29-36.

z Syjonu zaryczy, a z Jeruzalem wyda głos swój. Wówczas lamentować będą pastwiska pasterzy i uschnie szczyt Karmelu»”.

Na samym początku swojego orędzia Amos łączy wizualne i akustyczne doświadczenie obecności Boga. W jego księdze nie ma opisu teofanii połączonej z powołaniem, jak jest na przykład w Iz 6,1-10 czy Ez 1-3. Jednak Am 1,2a ukazuje Boga potężnie przemawiającego: „YHWH z Syjonu zaryczy, a z Jeruzalem wyda głos swój”. Umieszczenie tej wypowiedzi na samym początku księgi ma przekonać jej czytelnika, że Amos nie przemawia od siebie, lecz jako prorok przekazuje słowa Boże, które usłyszał jako „ryk YHWH”. Prorockie orędzie rozpoczyna się zatem od świętego imienia Boga, a pierwszy użyty w nim obraz to ryczący lew. Należy to uznać za motyw przewodni całej księgi.

Amos wykorzystuje własne doświadczenie pasterskie, które pomaga mu powiązać obrazy Boga i króla. Przedstawia on YHWH, władców Królestwa Północnego i Południowego oraz swoje posłannictwo prorockie za pomocą obrazów pasterskich: Bóg jest pasterzem Izraela (Ps 23,1) i przemawia do królów (Am 1,1; Ozjasz i Jeroboam, 6,14: Jeroboam), którzy byli ustanowieni jako pasterze narodu (Jr 3,15). Jednak ci, którzy mieli chronić i prowadzić swój lud, bardzo często stawali się źródłem zła (Jr 23,1-5; Ez 34). Dlatego „ryk YHWH” na samym początku Księgi Amosa burzy stan sielanki w Królestwie Północnym, jaki złudnie proklamowano w czasach króla Jeroboama II (787-747).

Tekst Am 1,2 uznaje się za motto całej Księgi Amosa¹⁰. Prawdopodobnie jest to część hymnu, który wyraża osobiste doświadczenie objawiającego się prorokowi Boga. Amos w tych słowach streszcza to, co wygłosi w dalszej części swojego orędzia. Dlatego Am 1,2-3,8 można uznać za pierwszą część Księgi Amosa (zob. Am 3,8, gdzie pojawiają się te same terminy: *YHWH*, šā’ag)¹¹.

¹⁰ Por. Paul, *A Commentary*, 36.

¹¹ Por. Lundbom, „The Lion”, 74.

Mowa YHWH jest porównana do ryku lwa, a Jego głos, który początkowo rozlega się w Jerozolimie (góra Syjon), ma ostatecznie rozejść się po całym kraju. Czasownik *šā'ag* wyraża ideę ryczenia¹². W ST występuje 20 razy. Odnosi się najczęściej do odgłosu wydawanego przez zwierzęta (przeważnie lwy – Sdz 14,5; Jr 2,15; Ez 22,25; Am 3,4,8; Ps 22,14; 104,4) lub złowrogiego okrzyku ludzi (Iz 5,29; Jr 51,38; So 3,3; Ps 74,4). Może oznaczać także ludzki jęk w stanie niedoli (Ps 38,9) albo odgłos sił przyrody (Hi 37,4). W księgach prorockich podmiotem czasownika *šā'ag* (użytego zawsze w imperfectum) jest YHWH. To On „zaryczy z wysokości” (*mimmārôm yiš'ag* – Jr 25, 30) lub „z Syjonu” (*miššiyôn* – Jl 4,16; Am 1,2), „zaryczy jak lew” (*ka'aryēh yiš'ag* – Oz 11,10), „potężnie zaryczy” (*šā'og yiš'ag* – Jr 25,30). Głos YHWH zatem jest porównany do ryku króla zwierząt. W ten sposób prorocy ukazali prawdę, że Bóg przemawia z mocą i donośnością, budząc strach.

Moc głosu YHWH została opisana w Am 1,2 także przez wyrażenie *yittēn qôlô* – ‘wyda głos swój’. W paralelizmie z czasownikiem *šā'ag* występuje ono jeszcze w Jr 25,30 i Jl 4,16. We wszystkich tych trzech wersetach „wydanie głosu” przez YHWH jest zapoczątkowaniem akcji przeciwko Jego nieprzyjaciółom, a miejscem, z którego On przemawia, jest świątynia. To sugeruje, że wyrażenie *yittēn qôlô* ma zabarwienie kultyczne. W Am 1,2 (i w miejscach paralelnych) zapowiedź rozpoczęcia akcji ma charakter przerażający, a charakterystycznym jej fenomenem jest okropny hałas. Amos wykorzystuje tutaj bardzo starą – jeszcze przedizraelską – tradycję, która ma swoje korzenie w mitologicznych tekstach kananejskich. W polu semantycznym rzeczownika *qôl* czasownik *nātan* pojawia się bowiem w następujących tekstach: 2 Sm 22,14; Ps 18,14; 46,7; 68,34. Wielką apoteozą głosu YHWH jest także Ps 29. Teksty te mają swoje

¹² Por. BDB, 980.

podłoże w literaturze ugaryckiej¹³. Bóg Izraela jest w nich ukazany jako ten, który zstępuje pośród burzy i przemawia wśród grzmotów, a sam Jego głos ma moc niszcząca. Podobnie przemawia ugarycki Baal (ANET 135)¹⁴.

Przywołane w Am 1,2 góry można uznać za meryzm, który odnosi się do całego Izraela, zarówno jego południowej, jak i północnej części (od Syjonu do Karmelu). Moc i zasięg tej mowy przybiera więc wymiary teofanijne i wywołuje te same skutki – jak ryk lwa powoduje strach u człowieka, tak podobnie przemówienie (objawienie) Boga przeraża naturę. Już w Am 1,2, a więc od samego początku księgi, jest widoczna oryginalność Amosa. Prorok bowiem wykorzystuje wspólną tradycję biblijnego Izraela, ale ukazuje ją w nowym świetle. Motyw „ryku YHWH” umieszcza w opisie teofanii¹⁵. Ponadto objawienie się Boga wiązało się najczęściej z wyzwoleniem i przyniesieniem pewnego dobra (Pwt 33,2-3; Sdz 5,4-5; Ps 46,6-8). Jednak teofania w Am 1,2 zapowiada sąd i karę wymierzoną nie tylko wobec narodów pogańskich (Am 1,3–2,3), ale także na sam lud wybrany (Am 2,4-16). Lęk, który Amos doświadczył jako pasterz, powinien stać się udziałem także innych pasterzy Izraela, to znaczy jego władców. Jednak stało się coś zupełnie innego. Królowie, a także inne instytucje sprawujące władzę w państwie (np. kapłani – Am 7,10-13, sędziowie – Am 5,11-12), nie reagowali na ten „Boży ryk”, choć sama przyroda zaczęła od niego obumierać: „lamentować będą pastwiska pasterzy i uschnie szczyt Karmelu” (Am 1,2b).

Owo lamentowanie jest spotykane w innych miejscach Księgi Amosa jako rezultat Bożego działania objawiającego się na ziemi. Pośród ogólnej żaloby rolnicy zostali wezwani do lamentowania wraz z tymi, którzy czynili to zawodowo (Am 5,16). Powszechny lament będzie udziałem wszystkich

¹³ Por. Tronina, „Teofania w burzy”, 27-37; Tronina, „Kananejskie tło Psalmu 29”, 29-42.

¹⁴ Por. Szmajdziński, „Pasterz, gwiazdy”, 239-241.

¹⁵ Por. Wolff, *Joel und Amos*, 148-149.

mieszkańców w obliczu trzęsień ziemi, kataklizmów, powodzi, zaćmienia słońca i żaloby po zmarłych (Am 8,8-10, por Tb 2,6). Podobnie w Am 9,5 – YHWH dotknie ziemi, a ona zacznie topnieć pośród ogólnej rozpacz. To pokazuje, że rozpoczęte w Am 1,2 interwencja Boga i odpowiedź ludzi wraz ze światem natury w postaci powszechnego lamentowania i żaloby są kontynuowane do końca księgi. Różne są jedynie konsekwencje działania YHWH objawiającego się w karaniu. W analizowanym wersecie jest to stan suszy, podczas gdy w końcowych rozdziałach jest zapowiedziana powódź. Jednak odpowiedź świata natury jest ta sama – jej lament i obumieranie¹⁶.

Prorok, słysząc „ryk YHWH”, staje się Jego posłannikiem, a mówiąc dzisiejszym językiem – rzecznikiem. Ów dźwięk głosu Bożego zagłusza w proroku nie jako ziemski gwar, co pozwala mu na lepszy i głębszy odbiór słowa YHWH. W wyroczniach przeciwko poganom Bóg oskarża szęść narodów sąsiadujących z Królestwem Północnym bądź Południowym za ich różne zbrodnie (Am 1,3–2,3). Następnie zostają wygłoszone mowy przeciwko Judzie (Am 2,4-5) i Izraelowi (Am 2,6-16). W ten sposób Amos pokazuje, że YHWH jest królem i ma władzę nad wszystkimi narodami, podobnie jak lew nad fauną, a Boży głos rozlega się donośnie niczym ryk króla zwierząt. Moc Jego głosu nie polega tylko na wartościach akustycznych (jest słyszalny dla wszystkich), ale także rozlega się w nim wyrok wymierzający karę siedmiu – a więc wszystkim, stosownie do symbolicznego znaczenia tej liczby – narodom¹⁷.

Powstaje jednak pytanie, w jaki sposób ten „Boży ryk” dociera do ludzi. Tu wyłania się rola Amosa jako proroka.

¹⁶ Amos nie jest jedynym prorokiem, który używa tego typu obrazów dla ukazania obumierania świata przyrody w kontekście działania Boga. Lamentowanie i usychanie flory jest obecne w Jl 1,9-12.18-20. W Lm 1,4 jest mowa o żalobie dróg Syjonu, ponieważ nikt nie podąża nimi na dni świąteczne, a mury Jerozolimy lamentują w Lm 2,8.

¹⁷ Por. Szmajdziński, „Budowa i kompozycja literacka”, 197.

Wyraźnie jest ona zarysowana w użyciu *verba dicendi* występujących w Am 1,2-3. Prorok usłyszał (doświadczył wizji), że „YHWH zaryczał [...] wydał swój głos”. Następnie jako Jego posłannik (rzecznik) zaczyna on nie tylko powtarzać usłyszane orędzie, ale także je odpowiednio „tłumaczyć”. Dlatego swoje mowy rozpoczyna od formuły wprowadzającej: „to mówi [*āmar*] YHWH” (Am 1,3). W dalszej części księgi ten „przekład” będzie wprowadzony wezwaniem „słuchajcie” (*šim’û* – Am 3,1.13; 4,1; 5,1) oraz wyrażeniem „to mi ukazał YHWH” (Am 7,1.4.7; 8,1).

Użycie obrazu lwa nie tylko ukazuje potęgę Boga, ale także konieczność przekazywania Jego orędzia, o czym jest mowa wprost w Am 3,8. W ten sposób wyłania się wielkość posłannictwa proroka w misji skierowanej do ludu wybranego. Dzięki niemu słyszy on Boga. Amos jednak oskarża Izraela – oprócz nadużyć społecznych (Am 2,6-8) – za to, że zakazywał przepowiadania prorokom (Am 2,12). Sam tego, jako prorok, również doświadczył podczas konfrontacji z Amazjaszem (Am 7,10-17). Odrzucenie proroków oznaczało ostatecznie odrzucenie Boga¹⁸. Amos pokazuje, że stanowiło to bardzo ciężki grzech, ponieważ było to złamanie przymierza. W Am 2,10-11 przywołuje on wydarzenia związane z jego zwarciem (wyprowadzenie z Egiptu, prowadzenie przez pustynię) i utrzymywaniem (troska Boga o swój lud). Zerwanie tej więzi ustanowionej przez Boga oznaczało także odrzucenie przeszłości. Ponadto, w mowie w Am 1,3–2,3 pogańskie narody są oskarżone za zbrodnie (*pašā’im*), które były wymierzone w obcych (np. Damaszek najechał na Gilead, Edom prześladował „brata swego”, czyli Izraela, Moabici sprofanowali kości króla Edomu). Izraelici natomiast uciskali swoich współbraci, i to tych, którzy byli najbiedniejsi, a przez to bezbronni (Am 2,6-8)¹⁹. Jednak najcięższym grzechem Izraela było zakazywanie przemawiania

¹⁸ Por. Andersen –Freedman, *Amos*, 33.

¹⁹ Por. Szmajdziński, „Opis ucisku”, 302-329.

prorokom: „Rozkazywaliście prorokom [*hannabi'im*]: «Nie prorokujcie [*lō' tinnāb'ū*]!»” (Am 2,12). Po tym dopiero następuje zapowiedź kary (Am 2,13-16). Taki schemat (tzn. grzech – kara) jest obecny w całej mowie w Am 1–2²⁰.

Odrzucenie proroków było także zbrodnią wymierzoną przeciwko swoim rodakom. Bóg bowiem powoływał ich spośród wspólnoty ludu wybranego. Objawiał On im swoje plany (Am 3,7) i posyłał, aby prorokowali (Am 7,15). Prorocy, jak przykładowo Amos, to właśnie czynili, ale Izraelici ich nie słuchali, a nawet zabraniali im przemawiać. Taka postawa niosła ze sobą konsekwencje. W świetle 2 Krn 36,15-17 najazd króla chaldejskiego był konsekwencją lekceważenia proroków.

Amos pokazuje więc, że skoro Izrael nie chciał wysłuchać Bożego głosu przekazywanego „ludzką mową” przez proroków, to teraz dotrze on do nich jak „ryk lwa”. YHWH nie jest już tylko partnerem przymierza, który towarzyszy Izraelowi. Poprzez swój głos, rozlegający się jak ryk, objawia się On jak lew, który schwytął upatrzoną ofiarę. Ten, który wybawił swój lud z domu niewoli i związał się z nim przymierzem, teraz staje się jego wrogiem. Używając charakterystycznych dla Amosa obrazów, można powiedzieć wprost – pasterz stał się lwem, a więc ten, który miał chronić, zaczął polować i rozszarpywać. Prorok ukazuje tę prawdę, odwołując się do tradycji mądrościowej²¹. W Am 3,3-6 używa on serii przykładów zaczerpniętych z relacji międzyludzkich i świata przyrody. Są one oparte na schemacie skutek – przyczyna, a ujęte w formie retorycznych pytań. Wygłoszenie takiej mowy angażowało słuchaczy, którzy za każdy razem musieli

²⁰ Por. Szmajdziński, „Budowa i kompozycja literacka”, 197.

²¹ Amos jest chronologicznie pierwszym prorokiem-pisarzem. Tradycja mądrościowa, obecna w Izraelu przynajmniej od czasów króla Salomona (X wiek), wywarła wpływ na jego przepowiadanie, a jej ślady są obecne w Księdze Amosa. Por. Soggin, „Amos and Wisdom”, 119-123.

dać odpowiedź negatywną. Dominuje tu motyw lwa, który jest przywołany kilkakrotnie.

2.2. Am 3,4.8

Pośród siedmiu pytań w Am 3,3-8 dwa odnoszą się do lwa: *hăyis'ag 'aryēh bayya'ar wəṭerep 'ēn lô hăyittēn kapîr qôlô mimma'ônâtô biltî 'im-lākād* – „Czy ryczy lew w lesie, nie mając zdobyczy? Czy lwiątko wyda głos swój ze swego legowiska, zanim nie schwyta niczego?” (Am 3,4). Te pytania, podobnie jak pozostałe, prowadzą do finalnych, w których pojawia się obraz ryczącego lwa oraz Boga i Jego sług – proroków: *'aryēh šă'ag mî lô' yîrâ' 'ădōnāy YHWH dibber mî lô' yinnābē'* – „Gdy lew zaryczy, kto się nie przestraszy? Gdy Pan, YHWH, przemówi, kto nie będzie prorokował?” (Am 3,8). Związki werbalne pomiędzy tymi wersetami a Am 1,2 są bardzo wyraźne (*YHWH, šă'ag, qôlô*)²².

To, że lew ani lwiątko nie zaryczy przed schwyтaniem zdobyczy, jest oczywiste. W przeciwnym razie upatrzona zwierzyna ucieknie²³. Lew wydaje swój głos wtedy, gdy schwytał i rozszarpał swoją zdobycz, a więc wtedy, gdy jest już ona martwa. Zamierzeniem Amosa było jednoznaczne powiązanie lwa z Bogiem. Skoro ten drapieżnik wyszedł i zaczął polować ze skutkiem, to na Izraela powinien paść strach z tego powodu, że YHWH rozpoczyna swoje łowy na niego.

Ponownie wyłania się tutaj rola proroka (proroków). Przed tym niebezpieczeństwem może ostrzec tylko on, ponieważ ten stan zagrożenia został mu objawiony (Am 7,1-9; 8,1-3; 9,1-4). Zgodnie z Am 3,7-8 Amos otrzymał takie zadanie. Ma on obwieścić karę i zapowiedzieć nieszczęścia, co czyni przykładowo w sporze z Amazjaszem (Am 7,16-17). Była to reakcja na zakaz prorokowania. Tak też interpretuje on

²² Szczegółowo omawia je: Lundbom, „The Lion has Roared”, 65-75.

²³ Pozostałe pytania opierają się na podobnym schemacie myślowym. Por. Sulowski, „Przesłanie proroka”, 95-117.

każde nieszczęście, jakie spadło na Izraela (Am 4,6-12). Już samo przepowiadanie Amosa powinno budzić lęk i pobudzić do nawrócenia. Prorok nie może milczeć, ponieważ, skoro YHWH „zaryczał” (Am 1,2), to zgodnie z Am 3,4 schwytał On już swoją zdobycz. Jest nią Izrael. Wcześniej prorok skutecznie przekonał słuchaczy, że Bóg wymierza karę obcym narodom i Judzie. Jego argumentacja w Am 1,3–2,5 jest tak przekonująca, że nie można było tej prawdy odrzucić. Akceptacja wszystkich „wyroków liczbowych” zmusiła Izraelitów, aby uznali swoją grzeszność (Am 2,6-8) i przyjęli karę, jaką wymierza im YHWH (Am 2,13-16). Podobny schemat perswazji następuje w Am 3,3-8. Zgodna odpowiedź na zadawane pytania prowadzi do kulminacyjnych pytań – skoro nie można nie zadrzeć przed rykiem lwa, to tak samo prorok nie może milczeć, gdy usłyszał słowo YHWH²⁴. Tym słowem jest zwiastowanie nieszczęścia, które jest dziełem Boga.

Przywołany na początku księgi obraz lwa miał wzbudzić lęk przed Bogiem. Jednak słuchacze Amosa postępują dokładnie tak samo jak ich przodkowie, którzy zakazywali przemawiania prorokom. To samo usłyszał on od Amazjasza: „Nie prorokuj [*lō’-tōšip ‘ōd lāhinnābē’/lō’ tinnābē’*]” (Am 7,13.16). Izraelici nie nawracają się, a więc nie odczuwają lęku, choć stali się już zdobyczą w rękę YHWH. Zapowiedź o nawiedzeniu i wymierzeniu kary w Am 3,2 została zrealizowana w Am 4,6-11. Jednak i ta seria plag nie przyczyniła się do nawrócenia. Amazjasz, jako reprezentant Izraela, rozkazuje milczeć Amosowi i wypędza go z Betel – królewskiego sanktuarium. Ostatecznie jest to akt wymierzony przeciwko samemu Bogu. Zgodnie z użytymi od początku obrazami, YHWH jako lew zostaje pobudzony do jeszcze większego gniewu. Jest to widoczne w dalszej części Księgi Amosa.

²⁴ Za inną misją Amosa opowiada się Milstein („Who Would Not Write?”, 429-445). Autorka uważa, że siła głosu YHWH wpłynęła na decyzję o spisaniu objawionego orędzia przez proroka.

Do tej pory bowiem lew był jedynie słyszalny („zaryczał”, „wydał głos”). Odtąd lew staje się widoczny, to znaczy Izrael doświadczy jego siły i gniewu.

2.3. Am 3,12

kōh 'amar YHWH ka'āšer yaššil hārō'eh mippî hā'ārî šatē kārā'ayim 'ô bədal-ōzen kēn yinnāšlū bənē yiśrā'el hayyōšbîm bāšōmrôn bip'at miṭṭā ūbidmešeq 'āreš – „To mówi YHWH: «Jak pasterz ratuje z paszczy lwa dwa kopyta albo koniec ucha, tak będą uratowani synowie Izraela, którzy zasiadają w Samarii na końcu łoża albo na adamaszkowym wezglowiu»”.

Analizowany werset znajduje się w centralnej części Am 3,9-15. Ta mowa jest ironicznym zaproszeniem, aby przyjść do Samarii i zobaczyć, jak wielkie zło dzieje się w stolicy Królestwa Północnego. Zostało ono określone jako: *māhūmōt rabbōt* (‘wielkie przerażenie’) oraz *‘āšūqîm* (‘ucisk/wyzysk’). W dalszej części wyroczni znajduje się zapowiedź zniszczenia Betel, zwłaszcza miejsc związanych z kultem (ołtarze), i luksusowych rezydencji.

Rzeczownik *māhūmā* oznacza stan przerażenia powstałego na skutek działań wojennych (1 Sm 14,20; 2 Krn 15,5). O wiele częściej jednak jest ono spowodowane bezpośrednim działaniem Boga (Pwt 7,23; 1 Sm 5,9-11). Przerażenie, określone jako *māhūmā*, pojawia się także w kontekście dnia Pańskiego (Iz 22,5; Ez 7,7; Za 14,13) oraz jest konsekwencją za łamanie przymierze z Bogiem (Pwt 28,20). Ten stan niepokoju rodzi się, jak potwierdzają to przytoczone teksty, z faktu, że ludziom grozi śmierć. Od tego przerażenia nie jest w stanie uwolnić człowieka żadna siła czy władza ludzka.

Amos intensyfikuje ten stan przez użycie rzeczownika *māhūmā* w liczbie mnogiej i opisanie go za pomocą przymiotnika *rab* (‘wielki’). Mowa Am 3,9-16 wskazuje, że to „wielkie przerażenie” wynika z wyzysku biednych i pogłębiających się nierówności społecznych. W Am 3,16 są bowiem wymienione budowle, które świadczą o przesadnie

nagromadzonym bogactwie. Zachodzi tu ciekawy związek z Prz 15,16, gdzie jest mowa, że niewłaściwie zgromadzony majątek rodzi przerażenie (*māhûmā*). Z przepowiedania Amosa wiadomo z kolei, że bogactwo wyższych klas społecznych w Królestwie Północnym wiązało się z wyzyskiem ubogich (Am 2,6-8; 4,1; 5,11-12; 8,4-6). Izrael nie był już w stanie postępować uczciwie, a gromadził jedynie „przemoc i gwałt”. Użyte tu wyrażenie *hāmās wāšōd* oznacza upadek relacji społecznych (Jr 6,7; 20,8; 48,3; Ez 45,9; Ha 1,3)²⁵.

W Am 3,9-15 pojawia się wypowiedź oparta na mądrościowym przysłowiu, w którym jest przywołany obraz lwa: „To mówi YHWH: «Jak pasterz ratuje z paszczy lwa dwa kopyta albo koniec ucha, tak będą uratowani synowie Izraela, którzy zasiadają w Samarii na końcu łoża albo na adamaszkowym wezglówiu»” (Am 3,12). Ponownie jest użyta formuła posłańca [*kōh ’āmar YHWH*] jako wprowadzenie do całej mowy. W pierwszym odczuciu jest ona zapowiedzią ocalenia przynajmniej niektórych mieszkańców Samarii, tudzież Królestwa Północnego. W rzeczywistości jednak te słowa stanowią zapowiedź wyroku na wszystkich.

Sytuacja opisana w Am 3,12 mogła być znana Amosowi z bezpośredniego doświadczenia. Ponadto odwołuje się on do prawa opisanego w Wj 22,12, zgodnie z którym pasterz był zobowiązany przynieść właścicielowi stada rozszarpaną zwierzynę, aby uniknąć wypłacenia odszkodowania. W przeciwnym razie musiał zapłacić za stratę. Przyniesiona przez pasterza padlina musiała być rozpoznana przez właściciela. Tu wyłania się ironiczny ton wypowiedzi w Am 3,12. Wyrwane resztki są tak znikome, że nie mogłyby posłużyć za dowód w identyfikacji zwierzyny. Trudno więc mówić w tym przypadku o jej ocaleniu (*nāšal*). Tak samo będą „ocaleni” synowie Izraela. Powstaje zatem pytanie, o czym dokładnie mówi Amos, posługując się obrazem lwa w analizowanym wersecie.

²⁵ Por. Mays, *Amos*, 65.

Czasownik *nāṣal* w koniugacji sprawczej (hif'ıl) ma znaczenie 'wyrwać, zabrać'. Towarzyszący mu wówczas ablatywny okolicznik miejsca jest najczęściej poprzedzony przyimkiem *mîn* ('z/od'). Bardzo często w takich przypadkach podmiotem jest Bóg (Wj 18,10; Jr 20,13; Ps 18,1). W koniugacji nif'al natomiast oznacza 'ratować się/być uratowanym'. W Am 3,12 czasownik *nāṣal* występuje w obu koniugacjach (*yaṣṣıl* [Hi], *yinnāṣlû* [Ni]). W pierwszym przypadku podmiotem zdania jest pasterz, a w drugim – synowie Izraela. Jednak inaczej wygląda to w przypadku wykonania czynności. Pasterz faktycznie wyrzywa część zwierzyny z paszczy lwa (strona czynna). Synowie Izraela natomiast zostaną ocaleni (strona bierna). Powstaje pytanie, kto jest sprawcą tej czynności.

Opis działania nieprzyjacielskiej armii, opisany we wcześniejszym wersecie, przypomina zachowania drapieżnego zwierzęcia. Wróg najpierw otoczy kraj, następnie pozbawi jego mieszkańców mocy i wtedy zacznie plądrować pałace (Am 3,11). Podobnie chwyta swoją zdobycz lew: najpierw ją okrąża, następnie ogłusza uderzeniem, czyli pozbawia mocy, aż w końcu pożera. Wyklucza to w tym przypadku odniesienie tego zwierzęcia do Boga. Zachodzi tutaj jeszcze jedna ciekawa analogia. Uratowane części schwytanego przez lwa zwierzęcia to jego końce: kopyto i ucho. Ucztujący bogacze z Samarii również zajmują skrajne miejsca: brzeg łoża oraz jego wezglowie²⁶. Oznacza to, że w jednym i drugim przypadku całość zostanie zniszczona, a pozostaną jedynie niewielkie końcowe części. W przypadku Izraela będzie to jedynie wspomnienie dawnego przepychu. Jest to jednak

²⁶ Wyrażenie *ûbidmeṣeq 'āreś* jest trudne do przetłumaczenia. Rzeczownik *'āreś* oznacza m.in. 'dywan'. To znaczenie jest bardzo często przyjmowane w Am 3,12. Jednak przez analogię do pierwszej części tego wersetu, gdzie jest mowa o dwóch końcach zwierzyny (z przodu i tyłu), należy przyjąć tę samą myśl – dwa końce łoża. Znacznie rzeczownika *'āreś* jako łoże jest poświadczony w Ps 6,7; 41,4; 132,3; Hi 7,13; Prz 7,16; Pnp 1,16. Por. Rabinowitz, „The Crux”, 228-231; Smith, *Amos*, 167-168; Paul, *A Commentary*, 120-122.

za mało, aby zidentyfikować rozszarpaną ofiarę i jej beztroską przeszłość. Płądrowana Samaria jest zatem porównana do rozszarpanej owcy – Izrael to bezbronne i słabe zwierzę ze stada rozszarpywane przez wrogów. Ci, którzy zostaną ocaleni, będą stanowili jedynie świadectwo nieprawości, jaka miała miejsce w Królestwie Północnym – podobnie jak ucho i kopyto stanowi jedynie dowód istnienia zwierzęcia.

W Am 3,12 Bóg jest zatem ukazany jako pasterz, który ocala szczątki zwierzyny z paszczy lwów²⁷. Stanowią one, zgodnie z Wj 22,12, dowód Jego niewinności, to znaczy YHWH nie może być oskarżany za nieszczęścia, które Izraelici ściągnęli na siebie za to, że nie słuchali proroków i gnębili swoich ubogich rodaków. Jednak kara, jaka spada na lud wybrany, jest dziełem Boga, bo przecież nie zdarza się nieszczęście, którego Pan by nie sprawił (Am 3,6).

Amos, w obrazach zaczerpniętych ze środowiska pasterskiego oraz wykorzystując obraz lwa, ukazuje karę zesłaną przez Boga na Izraela. Otoczona, zdobyta i płądrowana Samaria przypomina rozszarpaną owcę. Więcej, jak wyrwane z paszczy lwa ucho czy kopyto stanowią dowód na korzyść pasterza, tak pozostawieni na krańcach łoża będą świadkami przestępstw, których dokonali Izraelici, oraz spadającej na nich kary. Będą oni widzieli, że sam YHWH aktywnie uczestniczy w jej wymierzeniu (np. Am 3,13-15). Ocaleni w Am 3,12 to nie jest „reszta Izraela”, o której będzie mowa w dalszej części Księgi Amosa (Am 5,15). Przeciwnie, będą oni znakiem całkowitego zniszczenia. Główny cios zostanie wymierzony w miejsca, w których Izraelici czuli się najbezpiecz-

²⁷ Rozróżnienie w wykorzystaniu symboliki lwa w odniesieniu do YHWH można wytłumaczyć także na poziomie leksykalnym. W Am 3,8 jest użyty rzeczownik *'aryēh* na oznaczenie lwa, a w Am 3,12 i 5,19 – *'āri*. Amos zatem pierwszego z nich używa jako metafory w odniesieniu do Boga, a czyni to przez użycie tego samego czasownika w funkcji orzeczenia (*šā'ag*) dla YHWH (Am 1,2) i *'aryēh* (Am 3,8). Rzeczownik *'āri* natomiast występuje w tekstach, w których lew jest narzędziem kary zesłanej przez Boga (Am 3,12 i 5,19).

niej: świątynia w Betel i ich luksusowe rezydencje. Wszystko to zostanie zburzone i zrównane z ziemią²⁸.

W dalszej części księgi prorok opisuje dzień, w którym to nastąpi. Podobnie bowiem jak sposób wymierzenia kary za zbrodnie Izraela zależy od Boga, to tak samo zadecyduje On o czasie, w którym się ona dokona.

2.4. Am 5,19

ka'āšer yānūs 'iš mippānē hā'ārī ūpāgā'ô haddōb ūbā' habbyit wəsāmak jādō 'al-haqqir ūnāšākō hannāḥāš – „To tak jakby ktoś uciekał przed lwem, a zaatakował go niedźwiedź, albo wszedł do domu i oparł swoją rękę o ścianę, a ukąsił go wąż”.

W Am 5,18-20 pojawiają się ponownie wszystkie obrazy przywołane w poprzednio omawianym tekście (lew, kara, dom). W pieśni żałobnej wygłoszonej nad Izraelem (Am 5,1-27) Amos najpierw wzywa do szukania Boga, co gwarantuje życie. Jednak ten apel nie przynosi skutku. Wówczas więc prorok burzy kolejną przestrzeń, którą Izraelici uważali za pewną i bezpieczną. Stawia on bowiem pytanie: „Dlaczego oczekujecie dnia YHWH?”, a następnie tłumaczy, że nie rozblśnie on światłem, lecz przyniesienie ciemność i grozę. Ukazana jest także seria niebezpieczeństw przedstawiona w obrazach zaczerpniętych ze świata zwierzęcego.

Powszechnie przyjmuje się, że Amos jest pierwszym prorokiem, który używa wyrażenia *jôm YHWH* ('dzień YHWH'), choć nie jest twórcą tej starotestamentowej idei. Przejął on tę myśl z wierzeń Izraela i nadał jej nowe znaczenie, które było rozwijane w tym samym duchu przez kolejnych proroków²⁹. Dzień YHWH w przekonaniu Izraelitów miał być

²⁸ Zestawienie tych dwóch budowli w Am 3,14-15 jest bardzo wymowne. Reprezentują one dwie społeczności sprawujące władzę w Izraelu, a mianowicie kapłanów i urzędników dworskich.

²⁹ Np. Iz 13,6-9; Ez 13,5; Jl 1,15; 2,1-11; 3,4; 4,14; Ab 15; So 1,7-18; Ml 3,23. Por. Wolff, *Joel und Amos*, 299-300. Na temat dnia YHWH, zob. Barker, „Day of the Lord”, 132-143 (tam obszerna literatura

światłością (*'ôr*) i promieniować blaskiem (*nōgah*). Te pojęcia przywodzą na myśl przede wszystkim objawienie się Boga. Wiązało się ono z Jego triumfem, a co za tym idzie także z chwałą Izraela. YHWH w swoim dniu miał objawić się jako zwycięski Wojownik, który pokonał wrogów ludu wybranego. Izraelici oczekiwali zatem tego dnia nie tylko jako czasu wyzwolenia od nieprzyjaciół, ale jako radosnego świętowania zwycięstwa i dziękczynienia składanego Bogu za to, że okazał On swoją moc. Mogło ono być celebrowane w Betel i innych schizmatycznych sanktuariach Izraela (Dan i Gilgal).

Z tych wyobrażeń i oczekiwań Amos zatrzymuje ogólny fakt, że dzień YHWH będzie objawieniem Bożej mocy. Zwróci się ona jednak przeciwko Izraelitom. Dlatego zamiast spodziewanej światłości rozciągnie się nad nimi ciemność (*hōšek*). Ta zmiana jest oczywiście dziełem samego Boga (Am 4,13; 5,8; 8,9). On zatem rzeczywiście zamierza wymierzyć sprawiedliwość i ukarać zło. Jednak nie tylko to, które jest dziełem narodów pogańskich, lecz także samego ludu wybranego. Ciemność, która rozlegnie się nad Izraelem w dniu YHWH, jest konsekwencją braku szukania dobra, do czego wcześniej nawoływał Amos (Am 5,4-6.14-15)³⁰. Jedynie zachowywanie sprawiedliwości pozwoli przetrwać *jôm YHWH*.

Podobnie jak w Am 3,3-8, także i tutaj Amos buduje swoją wypowiedź w oparciu o tradycję mądrościową, aby uzmysłowić swoim słuchaczom nieodwracalność Bożego wyroku. W Am 5,19 przedstawia człowieka, który ucieka (*nūs*), aby uratować swoje życie, lecz wciąż wpada w nowe niebezpieczeństwa, aż w końcu pada martwy. Ten opis jest

na ten temat) oraz Macchi, „Le thème”, 147-181; Beck, „Der Tag JHWHs”, 25-31.

³⁰ W Am 5 Amos używa poczwórnej dychotomii, która z całą mocą będzie stosowana w NT (np. w Ewangelii Janowej): dobro – zło, życie – śmierć, światłość – ciemność, ocalenie – wyrok. Szukanie dobra zapewnia życie, a wówczas w dniu YHWH będzie można oglądać światłość i oczekiwać wybawienia.

alegorycznym przedstawieniem historii Izraela. Zawiera także analogie z początkowym i końcowym opisem kary, jaka miała spaść na Izrael (Am 2,13-16 i 9,1-4).

Pierwszym niebezpieczeństwem, jakie dostrzega człowiek w Am 5,19, jest lew. Ucieczka przed tym drapieżnikiem kończy się dramatycznie, ponieważ człowiek natrafia na niedźwiedzia. Rzeczownik *dōb* występuje 12 razy w ST, z czego sześciokrotnie w paralelizmie z *ʾāri* (1 Sm 17,34.36.37; Am 5,19; Prz 28,15; Lm 3,10, por. Iz 11,7 oraz Oz 13,7-8, gdzie jest użyty rzeczownik *śahal*). W każdym przypadku niedźwiedź (niedźwiedzica) jest ukazany jako bardzo niebezpieczne zwierzę – może rozszarpać człowieka (2 Krl 2,24) lub inną zwierzynę (1 Sm 17,34). W ST przysłowiowa stała się wściekłość niedźwiedzicy po stracie młodych (2 Sm 17,8; Oz 13,8; Prz 17,12)³¹. Amos przywołuje w Am 5,19 dwa wielkie i bardzo niebezpieczne zwierzęta. Ich atak na człowieka jest oczywisty, dlatego zrozumiała jest ucieczka człowieka przed nimi³².

Amos potęguje napięcie, kontynuując opis ucieczki i usilnych poszukiwań schronienia. Tym razem człowiek znajduje je w domu, lecz tam, opierając się o ścianę, zostaje ukąszony przez węża (*nāḥāś*). W tym przypadku jest już mowa o zwierzęciu ukrytym. Przez ukąszenie (*nāśak*) należy tu rozumieć śmiertelny cios (Rdz 49,17; Prz 23,32; Koh 10,8). Zdradzieckość i wrogość węża wobec człowieka jest już widoczna w Rdz 3,1-4 (por. także Lb 21,6-9; Jr 8,17; Ps 58,5). W ten sposób Amos ostrzega, że nieszczęście, jakie ma zesłać Bóg, spadnie w najmniej oczekiwanym momencie (tzn. w dzień YHWH) oraz w miejscu, które uchodziło za bardzo

³¹ Por. Borowski, „Bear”, 411.

³² Obraz opisany przez Amosa w Am 5,19 (por. także Am 9,2-3) ma swoją analogię z bajką Ezopa (45). Morderca, uciekając przed zemstą, znalazł się na Nilem, gdzie natknął się na wilka. W obawie o swoje życie, wspinał się na drzewo. Tam jednak zobaczył pełzającą ku niemu żmiję. Przerażony kolejnym niebezpieczeństwem rzucił się do Nilu, gdzie pożarł go krokodyl. Por. *Ezop i inni*, 41-42, 169.

bezpieczne (tzn. na świątynię w Betel)³³. Seria przywołanych zwierząt (lew, niedźwiedź, wąż) ma przekonać, że ostateczny cios przyjdzie wtedy, gdy Izraelici będą się czuli najbezpieczniej³⁴. Prorok więc po raz kolejny burzy złudne poczucie bezpieczeństwa czy wręcz beztroski (Am 6,1). Najpierw uczynił to wobec błędnego przekonania o wybraniu przez Boga (Am 2,9-11; 3,1-2) i Jego przebywaniu pośród Izraelitów (Am 5,14b), a teraz mówi o miejscu i czasie.

Kara zatem jest nieunikniona, a co więcej niesie ona ze sobą śmierć. Nawet jeżeli udało się uciec przed lwem i niedźwiedziem, czyli największymi zwierzętami żyjącymi na terenach Syro-Palestyny³⁵, ostateczny cios zostanie zadany przez jadowitego gada. Myśl zawarta w Am 5,19 została rozwinięta w Am 9,1-4, gdzie między innymi pojawia się wąż jako jedno z narzędzi Boga w wymierzaniu kary.

3. PODSUMOWANIE

Na samym początku Księgi Amosa YHWH, wydając „lwi ryk”, zapowiada karę, która spadnie na Izraela. Lud wybrany trwał bowiem uparcie w złym. Odrzucał ostrzeżenia proroków (Am 2,12) i nie odczytywał plag naturalnych jako kar ostrzegających zesłanych przez Niego (Am 4,6-11). Nadszedł więc czas, aby Izraelici stawili się przed Bogiem, który wyłania się jako lew. Amos za pomocą przykładów zaczerpniętych między innymi ze świata zwierzęcego udowadnia, że Izrael

³³ Aluzję do Betel w Am 5,19 można wywnioskować na podstawie użytego słownictwa. Pojawiają się tutaj: (1) rzeczownik *bayit* ('dom'), który w Księdze Amosa często zastępuje nazwę własną Betel (*Bêt-'ēl* – 'dom Boga'), np. Am 2,8; 3,13; 7,10.13; (2) czasownik *bô'* ('iść') będący *terminus technicus* na oznaczenie pielgrzymowania do tego sanktuarium, np. Am 4,4; 5,5. Por. Bovati –Meynet, *Il libro del profeta*, 207. Zniszczenie Betel jest zapowiedziane w Am 3,14 i 9,1.

³⁴ Por. Nahkola, „Amos animalizing”, 83-104.

³⁵ Por. Wajda, *Szkice z biblijnego zwierzyńca*, 144.

dojrzał kary (Am 8,1-2). Lud wybrany jest winien, ponieważ od samego początku był głuchy na głos YHWH, który początkowo był przekazywany przez proroków (Am 2,11; 7,15). Dlatego On sam zaczął przemawiać rykiem lwa. Ten Boży głos był jednak zrozumiały, ponieważ przekazywał go Amos – prorok powołany i posłany przez Boga. Dynamika metafor przywołujących króla zwierząt pokazuje, że YHWH postąpił wbrew naturalnemu porządkowi, o jakim jest mowa w Am 3,4, to znaczy „zaryczał” przed schwytaniem swojej ofiary. Nie był to jednak błąd w łowieckiej taktyce, lecz przejaw Jego miłosierdzia. Skoro bowiem „lew zaryczy, któż się nie zléknie?” (Am 3,8a). Ta zmiana strategii okazała się jednak bezowocna – Izrael nie przejął się tym głosem i nie rozpoczął nawrócenia. Dlatego YHWH, ukazywany przez proroka po raz kolejny w obrazie lwa, przystępuje do dalszego ataku. Najpierw rozszarpuje swoją ofiarę (Am 3,12), aby następnie zadać jej śmiertelny cios (Am 5,19). Intensyfikacja animalizacji w Księdze Amosa posłużyła prorokowi do zobrazowania prawdy, że skoro człowiek nie ucieknie przed złowrogimi zwierzętami (lew, niedźwiedź, wąż), to tym pewniejsze powinno być, że nie ucieknie on przed Bogiem, który wymierza karę.

BIBLIOGRAFIA

- Andersen F.I. – Freedman D.N., *Amos. New Translation with Introduction, and Commentary* (The Anchor Bible 24A; New York, NY: Doubleday 1989).
- Barker J.D., „Day of the Lord”, *Dictionary of the Old Testament Prophets Dictionary of the Old Testament Prophets* (ed. M.J. Boda – J. Gordon McConville) (Downers Grove, IL – Nottingham: IVP Academic – Inter-Varsity Press 2012) 132-143.
- Beck M., „Der Tag JHWHs: ein Schlüsselbild für das Zwölfprophetenbuch”, *Bibel und Kirche* 68 (2013) 25-31.
- Borowski O., „Bear”, *The Interpreter's Dictionary of the Bible* (ed. K. Doob Sakenfeld) (Nashville, TN: Abingdon Press 2008) I, 411.

- Borowski O., „Lion”, *The Interpreter's Dictionary of the Bible* (ed. K. Doob Sakenfeld) (Nashville, TN: Abingdon Press 2008) III, 669-670.
- Bovati P. – Meynet R., *Il libro del profeta Amos* (Roma: Edizioni Dehoniane 1995).
- The Brown-Driver-Briggs Hebrew and English Lexicon with an appendix containing the Biblical Aramaic* (Peabody, MA: Hendrickson Publisherd ⁴1999) (=BDB).
- Cocagnac M., „Il leone, il serpente e i mostri”, *I simboli biblici. Percorsi spirituali* (trad. M.A. Cozzi) (Bologna: Edizioni Dehoniane 2002) 397-403.
- Ezop i inni. Wielka księga bajek greckich* (przekład, wstęp i komentarz M. Wojciechowski) (Kraków: Wydawnictwo WAM 2006).
- King P.J., *Amos, Hosea, Micah. An Archaeological Commentary* (Philadelphia, PA: Westminster Press 1988).
- Klingbeil G.A., „Animal Imagery”, *Dictionary of the Old Testament Prophets* (ed. M.J. Boda – J. Gordon McConville) (Downers Grove, IL – Nottingham: IVP Academic – Inter-Varsity Press 2012) 29-36.
- Linville J.R., „Amos among the ‘Dead Prophets Society’: Re-Reading the Lion’s Roar”, *Journal for the Study of the Old Testament* 25 (2000) 55-77.
- Lundbom J., „The Lion has Roared: Rhetorical Structure in Amos 1:2-3:8”, *Milk and Honey. Essays on Ancient Israel and the Bible in Appreciation of the Judaic Studies Program at the University of California* (ed. S. Malena – D. Miano) (San Diego, CA – Winona Lake, IN: Eisenbrauns 2007) 67-75.
- Lurker M., *Słownik obrazów i symboli biblijnych* (tłum. K. Romaniuk) (Poznań: Pallottinum 1989).
- Macchi J.D., „Le thème du «jour de Yhwh» dans les XII petits prophètes”, *Les Prophètes de la Bible et la fin des temps. XXIIIe congrès de l'Association catholique française pour l'étude de la Bible (Lille, 24-27 août 2009)* (ed. J. Vermeylen) (Lumen Domini 240; Paris: Cerf 2010) 147-181.
- Mays J.L., *Amos. A Commentary* (OTL; Philadelphia, PA: Westminster Press 1969).

- Milstein S.J., „Who Would Not Write?’ The Prophet as Yhwh’s Prey in Amos 3:3-8”, *Catholic Biblical Quarterly* 75 (2013) 429-445.
- Nahkola A., „Amos Animalizing: Lion, Bear and Snake in Amos 5.19”, *Aspects of Amos. Exegesis and Interpretation* (ed. A.C. Hagedorn – A. Mein) (Library of Hebrew Bible / Old Testament Studies 536; New York, NY – London: T & T Clark International 2011) 83-104.
- Paul S.M., *A Commentary on the Book of Amos* (Hermeneia; Minneapolis, MN: Fortress Press 1991).
- Rabinowitz I., „The Crux at Amos iii, 12”, *Vetus Testamentum* 11 (1961) 228-231.
- Ryken L. – Wilhoit J.C. – Longman T. III, „Lew”, *Słownik symboliki biblijnej. Obrazy, symbole, motywy, metafory, figury stylistyczne i gatunki literackie w Piśmie Świętym* (przekł. Z. Kościuk) (Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa: „Vocatio” 1998) 422-423.
- Smith G.V., *Amos* (MC; Fearn: Mentor 1989).
- Soggin J.A., „Amos and Wisdom”, *Wisdom in Ancient Israel* (ed. J. Day – R. Gordon – H. Williamson) (Cambridge: University Press 1995) 119-123.
- Strawn B.A., *What is Stronger than a Lion? Leonine Image and Metaphor in the Hebrew Bible and the Ancient Near East* (Orbis Biblicus et Orientalis 212; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2005).
- Sulowski J., „Przesłanie proroka Amosa 3,1-15”, *Studia Bobolanum* 3 (2009) 95-117.
- Szmajdziński M., „Opis ucisku ubogich w Am 2,6-8”, *Pieśniami dla mnie Twoje przykazania. Księga pamiątkowa dla Księdza Profesora Janusza Frankowskiego w 50. rocznicę święceń kapłańskich i 75. rocznicę urodzin* (zebrał i opracował W. Chrostowski) (Ad Multos Annos; Warszawa: „Vocatio” 2003) 302-329.
- Szmajdziński M., „Pasterz, gwiazdy i uprawy rolne w Księdze proroka Amosa. Biblijna refleksja nad herbem biskupa Alojzego Orszulika”, *Studia Loviciensia* 5 (2003) 237-256.
- Szmajdziński M., „Budowa i kompozycja literacka mów przeciwko narodom w Am 1,3-2,5”, *Potrzeba, by On wzrastał, a ja się*

umniejszał” (J 3,30). Księga pamiątkowa ku czci śp. Księdza Profesora Józefa Homerskiego (red. G. Pindur – P. Pindur) (Tarnów: Biblos 2008) 196-205.

Tronina A., „Teofania w burzy (Ps 18, 8-16)”, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 34/1 (1987) 27-37.

Tronina A., „Kananejskie tło Psalmu 29”, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 36/1 (1989) 29-42.

Wajda A.M., *Szkice z biblijnego zwierzyńca* (Kraków: Petrus 2016).

Wolff H.W., *Joel und Amos* (Biblischer Kommentar. Altes Testament XIV/2; Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag 1969).

Ks. MARIUSZ SZMAJDZIŃSKI, prezbiter diecezji łowickiej, doktor teologii biblijnej (KUL), licencjat nauk biblijnych (*Biblicum*), magister filologii klasycznej (UMK), kierownik katedry filologii biblijnej Telewizyjnego Uniwersytetu Biblijnego (TV „Trwam”), członek Stowarzyszenia Biblistów Polskich, moderator Dzieła Biblijnego im. Jana Pawła II w diecezji łowickiej. Główny obszar zainteresowań: profetyzm biblijny (zwłaszcza księgi Dwunastu Proroków), filologia i literatura orientalistyczna (zwłaszcza syryjska) oraz filologia i literatura klasyczna (zwłaszcza grecka).